DOI 10.35511/978-963-334-504-7-11
Pásztor Enikő – Varga László (szerk.): *Neveléstudományi kaleidoszkóp*
Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, 2023, 129-140

Kora gyermekkori személyiségfejlődési fordulópontokat szimbolizáló mesék

Zsubrits Attila

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Neveléstudományi és Pszichológiai Intézet
PhD., egyetemi docens 0009-0009-4966-563X

KULCSSZAVAK

- korai gyermekkor
- pszichoszociális fejlődéselmélet
- személyiségfejlődési konfliktusok
- mesék

ABSZTRAKT

A tanulmány célja Erik Erikson által meghatározott gyermekkori személyiségfejlődési konfliktusok megjelenítésére, szimbolikus találkozására lehetőséget adó mesék rendszerezése. Az elemzésben sor kerül a pszichoszociális fejlődési elmélet bemutatására és a releváns mesék ismertetésére, valamint a klasszikus népmesék lélektani szerepének, mindenekelőtt Bruno Bettelheim által fontosnak tartott jellemzőinek a közvetítésére. A pszichológiai nézőpontú elemzés megfelelő elméleti hátteret biztosíthat az iskoláskorig tartó, lélektanilag meghatározható, univerzális jelentőségű személyiségfejlődési fordulópontok, normatív személyiségfejlődési krízisek megoldását támogató mesék alkalmazásának érvényességéhez.

„A mese az egyetlen irodalmi műfaj, amely utat mutat a gyermeknek, hogyan fedezze fel identitását, és hogyan találja meg helyét az életben...”
Bruno Bettelheim

Bevezetés

Erik Erikson (1991) pszichoszociális fejlődéselmélete a belső biológiai késztetések és a külső szociális, illetve társadalmi tényezők hatásrendszerében mutatja be az egyéni növekedés egész életen át tartó, lélektanilag kiemelkedő átmeneteit. Az elmélet az emberi identitás alakulásának nyolc jól elkülöníthető életszakaszát írja le. Az egyes korokban más és más, a lelki fejlődés szempontjából sorsdöntő, kedvező megoldásra váró konfliktushelyzet definiálható. Az egyedfejlődés során – a testi-biológiai éréssel párhuzamosan – a környezet felől érkező elvárásoknak megfelelve kell sikeresen teljesíteni ezeket az életfeladatokat. Eredményes kimenetelnél teljes energiánkat a következő periódusban jelentkező krízissel való megküzdésre fordíthatjuk, amely megszerzett tapasztalatra fontos belső erőforrásként tekinthetünk. Erikson ellentétpárokkal érzékelteti a konfliktushelyzet kedvező és kedvezőtlen megoldásmódját. Mindezt könnyen követhetjük az *1. táblázatban*.

e-mail: zsubrits.attila@uni-sopron.hu | Cím: H-9400 Sopron, Ferenczy J. u. 5.

Életkorok:	***A személyiségfejlődési konfliktushelyzetek kedvező és kedvezőtlen megoldása:***
Csecsemőkor	Bizalom – bizalmatlanság
Kisgyermekkor	Autonómia – kétely, szégyen érzése
Óvodáskor	Kezdeményezés – bűntudat
Iskoláskor	Teljesítmény – kisebbrendűségi érzés
Serdülőkor	Identitás – szerepdiffúzió
Fiatal felnőttkor	Intimitás – izoláció
Felnőttkor	Generativitás – stagnálás
Időskor	Énintegritás – kétségbeesés

1. táblázat
Normatív személyiségfejlődési fordulópontok és megoldási kimenetelük

Az első életévben az anya szenzitív, gondoskodó magatartása a csecsemőben az alapvető bizalom átélését idézi elő. Kedvezőtlen esetben a bizalomhiány súlyos következményekkel járhat. A kisgyermekkor legfontosabb feladata az autonómia, az önérvényesítési készség kialakulása. A túlzott szülői kontroll gátolja ezt, és a szégyen, a kétely érzését eredményezi. Az óvodáskor célja a kezdeményezőképesség megszerzése, amely folyamatban a teljesíthetetlen elvárások zavart okozhatnak. Ha a kisgyermek folyamatosan nem érvényesítheti akaratát, akkor erős bűntudatot él át. Az iskoláskor kezdete a tanulás, a társadalmi együttélést biztosító ismeretek elsajátításának, – Erikson kifejezésével élve – az iparkodásnak az ideje, amikor megjelenik a teljesítményigény, a sikerorientáltság, az eredményesség elérésének szándéka. A tanárok és a szülők facilitáló, pozitív visszajelzései megakadályozhatják, hogy a diákok kiábránduljanak az iskolából, és hogy a teljesítményvággyal szemben eluralja őket a csökkentértékűség érzése, a kudarcok tartóssá válása. A serdülőkor legfontosabb feladata az önazonosságtudatnak a kialakulása, ami az identitáskrízis válságának átélését követően valósulhat meg. Az identitás elérése az önként vállalt világnézetben, a pályaválasztásban, a szociális szerepvállalásban nyilvánulhat meg. A ki nem küzdött énazonosság identitásdiffúziót eredményez, aminek következtében hiányzik a stabil énkép és nincsenek tartós elköteleződések. Fiatal felnőttkorban a kivívott identitásra építve megtapasztalhatjuk társkapcsolatainkban az intimitás, a szeretet, a kötődés érzését. Felnőttkorunkban a családalapítás, a munkavégzés, a teljesítmények biztosítják kiteljesedésünket. Ha nem használjuk ki ennek az életszakasznak a lehetőségét, akkor szélsőséges esetben elszigetelődhetünk, és a haladással szemben a stagnálás, a sikertelenség lesz jellemző ránk. Az időskorú embereknek egyre inkább az elmúlással kell szembenézniük. A halál előtti kétségbeesés helyett az énintegritásban jelölhető meg ennek az időszaknak a központi feladata, amikor az életutat és az elért eredményeket teljesnek és értékesnek gondolja az egyén.

Erikson fejlődéselméletében tehát az egyes életciklusokban olyan érzések és tudás megtapasztalására nyílik lehetőség, mint a hit, az akaraterő, a célirányosság, a kompetencia, a hűség, a szeretet, a gondoskodás és a bölcsesség.

A korai gyermekkor személyiségfejlődési fordulópontjai

A lelki egészség előfeltétele az alapvető bizalom kialakulása. Ez az újszülöttkor és a csecsemőkor legfontosabb feladata. Az édesanyával átélt minőségi kapcsolat élményvilága a további személyiségfejlődést markánsan befolyásolja. Az anya babája iránt megnyilvánuló szenzitív, szerető, felelősségteljes, gondoskodó, tápláló viszonyulása a fiziológiai szükségletek kielégítésén túl az érzelmi igények teljesítését jelenti. Ennek következtében jöhet létre a kisgyermek „bizakodása" a külvilág felé. *„A bizakodás kifejezése ártatlanságot és kölcsönösséget is magába foglal... A bizakodás állapota nemcsak azt jelenti, hogy valaki megtanult bízni az ellátást nyújtó személyek egyformaságában és folyamatosságában, hanem azt is, hogy az illető bízhat magában és saját szerveinek azon képességében, hogy megbirkóznak az igényekkel; és olyannak érzi magát, hogy a róla gondoskodó személyeknek nem kell résen lenniük vagy elhagyniuk őt.* Erikson az identitásfejlődés első eredményét a remény érzésének a kialakulásában látja, amiben kifejeződik, hogy *„az vagyok, amiben reménykedhetem, s amilyen reményt nyújtok"* (Erikson, 1991:449, 455).

A második személyiségfejlődési korszak jelentősége a kisgyerekek önállóságának, akaratérvényesítési képességének fokozatos kiművelésében rejlik. Az autonómia eléréséhez a megfelelő környezeti nevelői hatás tud sikeresen hozzájárulni. Erikson a szabad akarat érzésének ontogenetikus eredetét az *„önérzeti veszteség nélküli önkontroll képességében"* látja. *„A túlzott szülői befolyás és az önérzetveszteség érzetéből ered a kétely és a szégyen hajlama: kisgyermekkorban meg kell szilárdulnia a bizonyosságnak, hogy önmaga és világba vetett hitét nem veszélyezteti az önálló választás..."*. Ennek az időszaknak fontos feladata az anyáról történő első leválás, amelyben függetlenségünket szintén szabad akaratunk irányíthatja. Identitásérzésünk gyarapodásában pedig megnyilvánulhat, hogy *„az vagyok, amit szabadon akarhatok."* (Erikson, 1991:458,464).

Óvodáskorban kialakuló érzés a kezdeményezés érzése. A kisgyerekek fejlődésüknek eredményeként kiterjeszthetik képzeletüket, vágyaikat, amik különböző tevékenységekben, hatékony viselkedési képességekben realizálódhatnak. Az óvodás gyermek fő tevékenységformái közé tartozik a szabad mozgás végzése, a felszabadult játszás átélése, az önkifejezést és a képzeleti munkát erősítő mesehallgatás, valamint a vizuális alkotások létrehozása. Ezekben egyre inkább teret nyer a céltudatos, feladattudatos megnyilvánulás, amit a túlzottan korlátozó környezet gátolhat és erős bűntudatérzést okozhat. Erikson saját megfogalmazásában ez a személyiségfejlődési szakasz a gyermek *„képességeinek kiteljesedését ígéri."* Ami felkészít arra *„a szilárdan megalapozott, állandóan növekvő, bűntudattal el nem tántorítható meggyőződésre, hogy az vagyok, aminek el tudom képzelni magamat."* (Erikson, 1991:473).

Az eddig felsorolt legkorábbi kivívott személyiségfejlődési eredmények vezetnek át a kisiskoláskorba, ahol a megerősödött teljesítményigénnyel és kompetenciatudattal tovább gazdagodik identitásunk kontinuitása. A tanulók a különböző tevékenységekben, az iskolai feladatokban átélhetik az *„iparkodás érzését"*. A tanulás során újabb és újabb eredményeket hozhatnak létre, és a felnőttektől rendszeres elismerést kaphatnak, ami büszkeséggel és önbizalommal tölti el őket. Ezzel együtt

kifejlesztik a kitartás és az alkalmazkodás képességét is. A megfelelő iskolai követelmények teljesítése biztosítja számukra a bűntudat és a kisebbrendűség érzésének az elkerülését. A tanulás megszeretése mellett a tanárokkal és a kortársakkal szintén tartalmas érzelmi kapcsolatok szövődnek. Az iskolai barátságokban és közösségekben életre szóló élményeket szereznek és életre szóló kötelékek alakulhatnak ki. Erikson ennek az időszaknak az identitásbővülési jelentőségét a következőképpen foglalja össze: *„Az vagyok, amit működtetni tudok”* (Erikson, 1991:480).

Óvodáskori személyiségfejlődési feladatok

Erikson megállapításában az óvodáskort három fontosabb fejlődési változás kíséri. Egyfelől a mozgásfejlődésnek köszönhetően a kisgyermek szabadabban, élénkebben tevékenykedhet. Ennek eredményeképpen bővülhet az elérhető célok köre. A kitágult világban teljesebben érvényesülhet akarata. Másfelől kommunikációjában is eredményesebbé válik. Ezáltal szintén aktívabb lehet környezetével kialakult kapcsolata, és kérdésfeltevéseivel jelentős ismeretekre tehet szert. Harmadsorban pedig képzeletének fokozottabb produktivitásával találkozhatunk. Az elképzelt és a valós világ együttesen befolyásolja élményeit. Erikson azt hangsúlyozza, hogy mindebből a kisgyermek létrejövő „kezdeményező érzése”, kiművelt kezdeményező képessége jelenti a legfontosabb változást.

Egy empirikus kutatásnak az eredménye szintén jól igazolja ezeket az állításokat. Az óvodások körében elvégzett vizsgálatban vizuális alkotásokhoz kapcsolódóan került sor a gyerekek preferált választásainak a rendszerezésére, és a kapott eredményekben a következő visszatérő tevékenységekkel kapcsolatos élmények jelentek meg: játéktevékenységek, asztalnál végezhető különféle manuális tevékenységek, vizuális munkák, mozgásos tevékenységek, a mesével való találkozás és a mindennapi élethez alapvetően hozzátartozó fiziológiai szükségletek érvényesülése. A gyerekek kellemes élményei között az óvodai tevékenységek, rendezvények, programok, valamint a kortársak közötti és az óvodapedagógussal átélt érzelemhangsúlyos pillanatok köszönnek vissza (Zsubrits, 2017).

Az óvodáskorú gyermek „még inkább önmaga lesz” (Erikson, 1991:465). Aktívabbá, energikusabbá válik, kudarcait gyorsan elfelejti, és vágyaihoz igazodó, újabb és újabb célokat tűzhet ki. Kíváncsisága gazdagítja tapasztalatait, tanulásában mélyebb szintű ismeretekhez juthat. Tevékenységeiben az örömteli cselekvés, az önfeledt mozgás, a fantázia, a képzelet játszik meghatározó szerepet.

A szülőkkel való azonosulások, a nemi identitás alakulása szintén fontos történése ennek az időszaknak. Az óvodáskor végére a lelkiismereti funkció működésétől kezdődően a külső elvárások követését, a felnőtteknek való engedelmességet figyelhetjük meg.

Erikson elméletében tehát az óvodáskor alapvető személyiségfejlődési feladata a kezdeményezőképesség kibontakozása, ami az elképzelt célok megvalósításában, a szabad tevékenységek és önkifejező alkotások létrehozásában manifesztálódik.

Ezt a világot szolgálhatja ki a mesékkel történő találkozása is, amely belső képzeleti működést és kézzel fogható külső alkotásokat, valamint ezekhez társuló gazdag érzelmi élményeket biztosít számára.

Kora gyermekkori személyiségfejlődés és a mesék kapcsolata

A mesék különösen fontos szerepet töltenek be a gyerekek lelki fejlődésében. A kisgyerekek mesepreferenciáiban az univerzális fejlődési igények mellett az individuális érdeklődés játszik meghatározó szerepet. Ugyanazok a mesék másként szólhatnak a gyerekekhez, eltérő üzenetet közvetítenek számukra, és időben is változhat jelentőségük. A mesék története, szimbolikája a mélyebb szintű univerzális személyiségfejlődési ugrópontokon való áthaladáshoz és az aktuális érzelmi élet problémáinak kezeléséhez egyaránt segítséget adhat.

Bruno Bettelheim (2000) *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek* című nagyhatású könyvében leírja, hogy a műalkotások közül csak a klasszikus népmese, mint szépirodalmi műalkotás, képes hozzájárulni a gyermekkori lelki fejlődés konfliktusainak megoldásához. Eriksonhoz hasonlóan ő is úgy véli, hogy az egyénnek fejlődése során érzelmileg fontos helyzetekkel kell megküzdenie. A lelki fejlődésben a külvilág felől érkező elvárások és a belső szükségletek érvényesülésének igénye együttesen jelenik meg. Ebből adódóan a gyerekeknek szembe kell nézniük több lélektanilag fontos konfliktushelyzettel, így például a jelentős másik személytől való eltávolodás tényével, a hiányállapottal, a függetlenedési törekvéssel, a vágyak be nem teljesüléséből adódó csalódásokkal, az azonosulási törekvésekkel, a testvérféltékenységgel. Továbbá a növekvő gyermeknek ki kell alakítania öntudatát, önértékelését és erkölcsi kötelességtudatát is. Mindezt a racionális megértés helyett a gyermeki gondolkodás olyan sajátosságai teszik lehetővé, mint a képzelődés, a fantáziálás, az ábrándozás, az álmodozás, a vágyakozás. A pozitív érzések mellett a mese lehetőséget ad a negatív élmények, érzések, szorongások, félelmek átélésére. Ezek értelmezésének feltételét a műalkotás mindig olyan szinten teremti meg, amelyre már éppen készen áll az egyén élményfeldolgozási potenciálja. De a mesék az aktuális belső feszültségek, a pillanatnyi szükségletek feldolgozásához, a nehézségek megértéséhez ugyancsak hozzájárulnak. A pszichében végbemenő folyamatot az elbeszélésekben található példák teszik lehetővé.

A mese metaforikus műalkotás. Következetesen szimbólumok, képek nyelvén szólítja meg a hallgatót és mindig individuális jelentéstulajdonításhoz vezet. A mesék képi sokszínűségének követését, a velük való azonosulást a szimbolikus gondolkodásmód teszi lehetővé.

Szimbolikus gondolkodás és mese

Jean Piaget a kognitív fejlődés folyamatában a szenzomotoros intelligencia működési periódusának végén helyezi el a szimbolikus funkció megjelenését, amely körülbelül 18 hónapos kortól kezdődően van jelen, és ami után a szimbolikus és prekonceptuális, majd pedig az intuitív gondolkodás szakasza következik. A szimbolikus gondolkodás következménye a valóság, a külvilág tárgyainak, átélt eseményeinek belső reprezentációja, a helyettesítés, *„a jelölt dolgok különálló jelölőinek közbelépésével”* (Piaget, 1997:174). A külvilág interiorizálódik, és a kisgyerekek képesek lesznek a világ elemeinek a megjelenítésére cselekvések, gesztusok, képek, fogalmak és szavak alkalmazásával.

Kezdetben a verbális közlések helyett a belső képalkotás, a képi szimbólumalkotás játszik döntő szerepet. A mentális képek 7-8 éves korig statikusak, és csak azt követően alakulnak ki a belső képekkel történő gondolkodási műveletek: a mozgások és átalakítások követése, illetve a reprodukciók és az anticipációk (Piaget, Inhelder, 1999).

A mesékkel való találkozás gazdag lehetőséget ad a szimbolikus gondolkodás érvényesülésére (Kapitány, Kapitány, 2020). A mesehallgatás során a gyermeki psziché belső törekvései a szimbolikus gondolkodás által aktivizálódnak. A mesében előforduló képek a külső valóság és a belső világ összekapcsolódásának köszönhetően jutnak szerephez.

A kisgyermek a mesehallgatás alatt így kapcsolatba kerülhet saját élményeivel. A meséből pedig a számára fontos mozzanatok hangsúlyossá válnak, ami a keletkező lelki igényének érzelmi választásában, azonosulásában fejeződhet ki.

A meséről készült képalkotás lélektana

A gyerekek önkifejező tevékenységében a vizuális alkotások kitüntetett helyen szerepelnek. A képi kifejezőképesség fejlődésével egyre összetettebb és kidolgozottabb művet hoznak létre (Feuer, 2000). A fiktív, elképzelt, fantáziadús, kreatív alkotások a gyerekek színes világáról tanúskodnak, amiben a külvilággal kapcsolatos tapasztalatok és a belső élmények együttesen jelennek meg.

A belső képkonstruálás – a játék és rajzolás mellett – a mesehallgatásnak is lényeges velejárója. A játékban ugyanakkor a cselekvési összetevő uralkodik inkább, míg a másik két esetben a belső képalkotó munka. A produktív képzeleti funkció lényeges óvodáskori jellemzői: a fantáziagazdagság, a csapongás, a valóságos és kitalált képek összekapcsolódásának flexibilitása. A valósághoz közeledés igénye majd a hatéves kor körül felerősödő reproduktív képzeleti működésben jelentkezik (Kádár, 2012).

A belső mentális kép és a külső, lerajzolt kép egymással szoros kapcsolatban áll (Piaget, Inhelder, 1999). A kisgyerekek szabad rajzai mellett a tematikus rajzokban is jól tükröződhet képzeleti működésük (Vass, 2011), ahol a mesehallgatáshoz kapcsolódóan szintén létrejöhetnek különböző alkotások (Kósáné, 2001; Unger, 2020; Zsubrits, 2021; 2022).

Az elhangzott mesék után a gyerekek különböző tevékenységekben vehetnek részt. A meséhez tartozó vizuális alkotásokban kifejeződik, hogy a készítője számára az aktuális mese cselekményéből, a szereplők viselkedéséből mely tényezők válnak fontossá.

A gyerekek azt jelenítik meg vizuális alkotásaikban, ami érzelmileg a legmeghatározóbb számukra. Rajzaikban egyéni szimbólumrendszerük érvényesül (Nagy, Szele, Kenyhercz, 2018). Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy visszatérő munkáikban szimbólumhasználatukat univerzális és kulturális hatások szintén befolyásolják (Gaul-Ács, Kárpáti, 2018). A gyerekek rajzaiban az emocionális sűrítés, az élményfeszültség képi kifejezésbe tömörül, és egyetlen rajzképben többféle élmény, érzés kapcsolódhat össze (Gerő, 2017). Az érzelmi szintetizálás a hasonló pszichikus tartalmakat összevonja. Malchiodi (2003) *A gyermekrajzok megértése* című könyvében azt fogalmazza meg, hogy a rajzok szimbólumokon és vizuális narratívumokon keresztül közvetítik a gyerekek viszonyulásait. Az emlékképek, a képzeleti képek és a látható képek együttesen befolyásolják a létrehozott művet.

A mesehallgatást követő rövidebb beszélgetések alkalmával a vizuális tartalmak mellett a gyerekek verbális szintű értelmezéséről ugyancsak tájékozódhatunk.

A népmesék jellemzői és lélektani szerepük

A népmesék lényegében mindig azonos forgatókönyv mentén építkeznek. Lényeges sajátosságuk még, hogy mindegyikben pontosan beazonosítható központi konfliktushelyzet jelenik meg, amely konfliktusnak a megoldása a főszereplőre vár. A mesebeli hősök élete arra a személyiségfejlődési útra is utal, amely út során mindanynyiunknak meg kell küzdeni az adódó nehézségekkel. A főhős próbatételek által válik egyre érettebbé, erősebbé, ügyesebbé. A mesékben előforduló szereplők mindig pontosan felismerhető karaktereket mutatnak be. A jó és a rossz harca ugyanúgy része a szövegeknek, mint a főhős céljának elérését segítő és akadályozó alakok megjelenése. A fontosabb alakok és szüzsék mentén az alábbi népmesei csoportokat különíthetjük el: állatmesék, legendamesék, novellamesék, rászedett ostoba szörnymesék, falucsúfoló mesék, tréfás mesék, hazugságmesék, formulamesék és tündérmesék (Boldizsár, 2010).

Propp (1995) neves orosz mesekutató szerint a varázsmesék legfontosabb jellemzői közé tartozik, hogy a szereplők hasonlóképpen cselekszenek és az események azonos sorrendben következnek be. A tündérmesék szerkezetileg egytípusúak. Jóllehet a szereplők és a környezeti háttér változik, a cselekmény sorrendje, a szereplők funkciója mégis azonos marad. Ilyen funkció lehet a hős útnak indulása, valamilyen varázseszköz birtoklása, a hős próbatétel elé állítása, az ellenség legyőzése, vagy a mese végén a fiatal királyi pár házasságkötése, trónra kerülése.

Kádár Annamária (2012) *Mesepszichológia* című könyvében kifejti, hogy a mesék ugyanolyan egyszerűnek és szélsőségesnek mutatják be a világot, mint ahogyan azt az óvodás gyermek ténylegesen megtapasztalja. Kíváncsiságukat a természettudományos ismeretek helyett a mesei történések elégítik ki. A csodás elemek, a

szélsőségesen felnagyított vagy leegyszerűsített szituációk elfogadhatóvá válnak. A polarizált pozitív és negatív érzések a jó és a rossz szereplőkben ölthetnek testet. Mindez a biztonság átélését is lehetővé teszi. De ehhez hasonlóan biztonságot tud nyújtani a kezdő és záró képek azonossága, továbbá az ismétlődő mesei fordulópontok is. A mesék kedvező befejezése a kezdeti problémák után harmóniát kínál, ami szintén hozzájárul a feszültségteremtéshez és a feszültség levezetéséhez, a katarzis átéléséhez. A mesében minden lehetséges. A vágyteljesítés itt ugyanúgy biztosított, ahogyan a szimbolikus játékban. Bárki bármivé átváltozhat és visszaváltozhat. A mesei kettős tudat lehetővé teszi a valóság átalakítását és a pillanatnyi szükségletek megjelenését. A képzeleti azonosulás biztosítja a gyerekek mesehősökkel és a történetekkel való személyes identifikációit, amely során a személyes életélmények hangsúlyozottan teret kapnak. A további lényeges mesei motívumok között megtaláljuk még az ellentétek preferálását, a veszély és megmenekülés eseményét, valamint a gyerekek vágyait mutató kompenzálást.

A gyermekkori személyiségfejlődési fordulópontokhoz illeszkedő mesék

Ahogy korábban érintettük, a korai személyiségfejlődésben Erikson által is leírt normatív krízisek eredményes megoldása újabb és újabb identitástartalom gazdagodással jár. A személy meglévő fejlődési potenciálja biztosíthatja azt a belső erőforrást, amely segítheti a fejlődésben az eredményes továbblépést. Az óvodás gyerekeknél a növekedési igény, a fejlődési törekvés jól érzékelhető abban, hogy a kisgyerekek képesek folyamatosan a biztonság átélésére, az autonómiára, a kezdeményezésre és iskoláskortól a teljesítmények elérésére. Ennek a folyamatnak az érzékelésére *A három kismalac* című népmese szövege, szimbolikája éppen megfelelőnek tűnik, hiszen ott is olyan fejlődési folyamattal találkozunk, amelyben ez megfelelő módon externalizálódik, és a gyerekek számára jól követhető azonosulást biztosíthat. Bettelheim (2000) hangsúlyozza, hogy a klasszikus történetben a kismalacok a gyermekek különböző, előremutató személyiségfejlődési szintjeit képviselik.

Erikson elméletében az első három korai fejlődési szakaszban egyrészt a családi kapcsolatok, az összetartozás, a bizalom, a biztonság átélésének fontossága jelenik meg; másrészt az autonómia, a kontrollképesség, az önérvényesítés, a viselkedés szabályozásának a kérdésköre; harmadsorban pedig az óvodáskori kezdeményezőképesség, az alkotás és a létrehozás örömének vissza-visszatérő átélése. Ezeknek a személyiségfejlődési eredményeknek a szimbolizálására például *A kecskegidák*, *A kis gömböc*, a *Szélike királykisasszony*, illetve a *Zöld Péter* című népmeséket választhatjuk ki.

Kisiskoláskorban *A szorgalmas és a rest leány* című népmesét szintén felhasználhatjuk, ami megfelelő folytatása lehet a korábban felsorolt meséknek, és a biztonság, az autonómia, a kezdeményezőkészség után a kisiskolások kompetenciájának, teljesítményigényének a kibontakozását, valamint önbizalmának az erősödését megfelelően támogatja.

A mesék általános jelentőségéhez elmondhatjuk, hogy azok érvényesen találkoznak a fejődési elvárásokkal. A beszéd kialakulásától kezdődően a gyerekek szívesen

társalognak a felnőttekkel és érdeklődéssel hallgatják a történeteiket. A legkisebbek jellemzően azokat a történeteket kedvelik, amelyek saját életükkel kapcsolatosak, ezért például esténként nagy érdeklődéssel hallgatják meg a róluk szóló történeteket. Ezt követően találkozhatnak az egyszerűbb és bonyolultabb állatmesékkel. A mesetudat kialakulásától kezdve pedig elérkezik a tündérmesék ideje, ami a gyermeki világkép gondolkodásmódjához jól illeszkedik (Mérei, V. Binet, 2016). A hat-hétéves korú gyerekek számára elmondható mesék az állatmesék és a tündérmesék családjába tartoznak. A rövidebb és hosszabb, összetettebb meséket a gyerekek érdeklődéssel követik, ahol a korábban már összefoglalt meselélektani jellemzők is kedvezően érvényesülhetnek.

A felnövekedés során egyre több elvárással kell szembenézniük a gyerekeknek. A többi között meg kell oldaniuk a kisgyermekkorból az érettebb óvodáskorba és a kisiskoláskorba lépés átmenetét, aminek eredményeként már önállóbb, érettebb, a nehézségekkel is sikeresen megküzdő gyermeki magatartásformákat várnak el tőlük. A gyerekek fejlődésüknek köszönhetően erre egyre jobban képesek lesznek. Bettelheim szerint a népmese cselekménye és a szereplők viselkedése lehetőséget biztosít a lelki fejlődésben való előbbre jutáshoz.

A három kismalac című klasszikus mese története éppen ennek a fejlődési útnak a végigjárását mutatja be, amire a mese egyes részleteivel történő identifikációk megfelelő lehetőséget biztosítanak. Képzeletük által előtérbe kerülhet a fejlődésüket segítő erőforrás. *A kecskegidák* című mese története az otthonhoz, a családhoz tartozás érzését képes aktivizálni. A szöveg meghallgatása biztosíthatja, hogy a gyerekek számukra fontos asszociációkat alkothassanak a biztonságot nyújtó család képével kapcsolatosan. A társításokban az eriksoni személyiségfejlődési feladathelyzethez illeszkedve megjelenhet a kötődések mellett a védelmezés, a gondoskodás és az elengedés motívuma is. *A kis gömböc* című népmese pedig ezt a folyamatot tovább görgetve biztosíthatja a gyerekek szándékérvényesítését és önállósodási törekvését. Azzal, hogy átélhetik a kis gömböc történetét, testközelből találkozhatnak saját autonómiaigényükkel. Az óvodáskor a célirányos feladatvégzés, a kezdeményezés, az alkotás időszaka, amely Erikson elméletében is olyan identitásfejlődési konfliktusként fogalmazódik meg, aminek a megoldását a felnőtt környezetnek következetesen támogatnia kell. A kiválasztott mesék főhősével való azonosulás és a bemutatott eseménysorok átélése fókuszáltan is facilitálhatja a kezdeményezőkészséget és az alkotáshoz szükséges erőt. Valójában mind a hat mese tartalma, az adott mesemondási helyzet inspirálja a gyerekek aktuális uralkodó fejlődési törekvését, tehát az egyéni ötletek, elképzelések, választások, a kezdeményezőkészség érvényesülését. Ugyanakkor az utolsó három mesében koncentráltabban is sor kerülhet erre, hiszen a főhőssel való képzeletbeli identifikációban intenzívebb problémamegoldásokat élhetnek át a gyerekek.

Összefoglalás

A tanulmányban a kora gyermekkori személyiségfejlődési konfliktusok megoldását szimbolizáló klasszikus népmesék ismertetésére, rövid pszichológiai nézőpontú elméleti elemzésére került sor. A normatív fejlődési krízisek során kisgyermekkorban, egészen az iskoláskorig négy nagyobb személyiségfejlődési konfliktusnak a kedvező kimenetelű megoldása vár ránk. Ezek a bizalom kialakulását, az autonómia és az óvodáskori kezdeményezőkészségnek az elérését, valamint a kisiskoláskori kompetencia, a hatékonyság képességének a megszerzését és a teljesítményorientáltság megtapasztalását jelentik, amelyeknek a funkcionálása identitáskontinuitásunk alapvető komponenseit képezik. A fiatalok személyiségfejlődésében a növekedési potenciál, a kötődés és bizalom, az autonómia és akarat, valamint a kezdeményezési, céllirányos tevékenységvégzési szükségletek érvényesülése, a kompetenciaérzés elérése feltételezi a soron következő identitásfejlődési periódus kedvező végkifejletű megoldását. Az életkori nagyobb lélektani konfliktusok szimbolizálására olyan, a kultúránkban jól ismert népmeséket soroltam fel, amelyekben mindezekre utalás található. Nevezetesen: a fejlődési potenciál megnyilvánulására lehetőséget adhat *A három kismalac* története; a biztonság, a szeretet, a kötődések felszínre kerülésére *A kecskegidák* című népmese fordulatai; az önállóság, akaraterő működésére *A kis gömböc* szövege; a céltudatossághoz és kezdeményezéshez *A Szélike királykisasszony* vagy a *Zöld Péter* című népmese tartalma; míg a kisiskoláskori kompetenciaérzés és önbizalom erősödéséhez *A szorgalmas és a rest lány* története. A tanulmány végén található összegző táblázatban jól követhető ez a rendszerezés *(2. táblázat)*.

A kisgyerekek neveléséhez, a gyakorlati pedagógiai munka szempontjából ugyanakkor érdemes kiemelni, hogy a rendszeres mesehallgatás során, a tanulmányban bemutatott példák után további mesék kiválasztása, rendszerezése és tervszerű együttes alkalmazása szintén jól illeszkedhet a gyerekek személyiségfejlődési igényéhez. De az egyes bemutatott életszakaszokra vagy a későbbi életkorokra – újabb mesékkel – további kiegészítések is tehetők. A mesék szelektálásához az óvodapedagógiai gyakorlatban már jól ismert kötet nyújthat például segítséget, *Kovács Ágnes Icinke-picinke. Népmesék óvodásoknak* c. kötete.

A mesehallgatásokat követő feladatok kijelölése, valamint a célzott tevékenységek elvégzése pedig még további elmélyülést hozhat. A mese tartalmának és szereplőinek eljátszása, bábokkal való megjelenítése, a közös beszélgetések és a különböző vizuális tevékenységek elvégzése egyaránt biztosíthatja a gyerekek önállóságának, kezdeményezőkészségének fejlődését és produktív képzeletének aktivizálását. Viszszatérő alkalmazásuk tartalmas szokássá, igénnyé válhat. Ezek együttesen tehát hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a nagyobb személyiségfejlődési fordulópontokon való áthaladásukhoz érvényes támogatást kapjanak a gyerekek.

Pszichikus funkciók:	*Erikson elméletében megjelenő kora gyermekkori identitáskomponensek:*	*Meseválasztások:*	*A mesékhez kapcsolható személyiségfejlődési tartalmak:*
Fejlődési potenciál		A három kismalac	fejlődési igény
Kötődés, bizalom, intimitás	*0-1 éves kor:* bizalom	A kecskegidák	biztonság
Autonómia, kontrollképeség	*1-3 éves kor:* autonómia	A kis gömböc	önállóság
Teljesítmény, kompetencia	*óvodáskor:* kezdeményezés *kisiskoláskor:* kompetencia, teljesítmény	A Szélike királykisasszony Zöld Péter A szorgalmas és a rest lány	kezdeményezés, célvezéreltség, sikerélmény önbizalom
Identitás, énintegritás, önbecsülés			

2. táblázat
Kora gyermekkori személyiségfejlődési pszichikus tartalmak és a hozzájuk kapcsolódó mesék

Irodalom

Bettelheim, B. (2000). *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Szombathely : Corvina Kiadó.
Boldizsár, I. (2010). *Meseterápia*. Budapest : Magvető Kiadó.
Erikson, H. E. (1991). Az életciklus: az identitás epigenezise. In: Erik H. Erikson: *A fiatal Luther és más írások*. Budapest : Gondolat Kiadó, pp. 437-496.
Feuer, M. (2000). *A gyermekrajzok fejlődéslélektana*. Budapest : Akadémiai Kiadó Zrt.
Gerő, Zs. (2017). *Klinikai gyermekpszichológiai tanulmányok és más írások*. Budapest : Flaccus Kiadó.
Gaul-Ács, Á. és Kárpáti, A. (2018). Óvodás gyerekrajzok vizsgálata a három narratív rajz képalkotó feladatsorral. *Magyar Pedagógia,* 118(3). pp. 279-306. DOI: https://doi.org/10.17670/MPed.2018.3.279
Kádár, A. (2012). *Mesepszichológia : Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban.* Budapest : Kulcslyuk Kiadó.

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

Kapitány, Á. és Kapitány, G. (2020). *Szimbolizáció és pszichológia*. ELTE PPK – Budapest : L' Harmattan Kiadó.
Kósáné, O. V. (2001). *A mi óvodánk*. Budapest : OKKER Kiadó.
Kovács, Ágnes (szerk, 1999). *Icinke-picinke : Népmesék óvodásoknak*. Budapest : Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó.
Malchiodi, C. (2003). *A gyermekrajzok megértése*. Budapest : Animula Kiadó.
Mérei, F. és V. Binet, Á. (2016). *Gyermeklélektan*. Budapest : Libri Kiadó.
Nagy, B. – Szele, A. & Kenyhercz, F. (2018): The features of children's drawing. In: *A Child's World II*. Debrecen : Didakt Kft.
Piaget, J. (1997). *Az értelem pszichológiája*. Győr, Kairosz Kiadó, pp. 173-194.
Piaget, J. és Inhelder, B. (1999): *Gyermeklélektan*. Budapest : Osiris Kiadó.
Propp, V. J. (1995). *A mese morfológiája*. Budapest : Osiris – Századvég kiadó.
Unger, V. (2020): A meserajz személyiség megismerési módszer alkalmazási lehetősége az óvodapedagógiai gyakorlatban. In: *Képzés és Gyakorlat : Neveléstudományi folyóirat,* 18(1-2), pp.195-206. DOI: https://doi.org/10.17165/TP.2020.1-2.17
Vass, Z. (2011). *A képi kifejezéspszichológia alapjai*. Budapest : L' Harmattan Kiadó.
Zsubrits, A. (2017). A study about children's connection with their kindergarten. In: *Képzés és Gyakorlat : Neveléstudományi folyóirat*, 15(3), pp. 157-167. DOI: https://doi.org/10.17165/TP.2017.3.15
Zsubrits, A. (2021). *Neveléslélektan óvodapedagógia szakos hallgatóknak*. Sopron : Soproni Egyetem Kiadó. URL: http://tinyurl.com/5efckm2v
Zsubrits, A. (2022). Rajzelemzési módszerek az óvodáskorú gyerekek személyiségének megismeréséhez. Sopron : Soproni Egyetem Kiadó.
URL: http://tinyurl.com/tv8k2ttc